

Η ιστορία του Ακάθιστου Ύμνου

/ Γνώμες

Ο Ακάθιστος Ύμνος, είναι ένας ύμνος που αποτελείται από προοίμιο και 24 οίκους (stroφές) σε ελληνική αλφαβητική ακροστιχίδα.

Οι πιστοί έψαλλαν τον Ακάθιστο ύμνο όρθιοι, υπό τις συνθήκες που θεωρείται ότι εψάλη για πρώτη φορά, ενώ το εκκλησίασμα παρακολουθούσε όρθιο κατά την ακολουθία της γιορτής του Ευαγγελισμού, με την οποία συνδέθηκε ο ύμνος.

Ψάλλεται ενταγμένος στο λειτουργικό πλαίσιο της ακολουθίας του Μικρού Αποδείπνου, σε όλους τους Ιερούς Ναούς, τις πέντε πρώτες Παρασκευές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, τις πρώτες τέσσερις τμηματικά, και την πέμπτη ολόκληρος.

Είναι ένας ύμνος που αποτελείται από προοίμιο και 24 οίκους (stroφές) σε

ελληνική αλφαβητική ακροστιχίδα, από το Α ως το Ω (κάθε οίκος ξεκινά με το αντίστοιχο κατά σειρά ελληνικό γράμμα), και είναι γραμμένος πάνω στους κανόνες της ομοτονίας, ισοσυλλαβίας και εν μέρει της ομοιοκαταληξίας.

Θεωρείται ως ένα αριστούργημα της βυζαντινής υμνογραφίας, η γλώσσα του είναι σοβαρή και ποιητική και είναι εμπλουτισμένος από κοσμητικά επίθετα και πολλά σχήματα λόγου (αντιθέσεις, μεταφορές, κλπ).

Το θέμα του είναι η εξύμνηση της ενανθρώπισης του Θεού μέσω της Θεοτόκου, πράγμα που γίνεται με πολλές εκφράσεις χαράς και αγαλλίασης, οι οποίες του προσδίδουν θριαμβευτικό τόνο.

Κατά το έτος 626 μ. Χ., και ενώ ο Αυτοκράτορας Ηράκλειος μαζί με το βυζαντινό στρατό είχε εκστρατεύσει κατά των Περσών, η Κωνσταντινούπολη πολιορκήθηκε αιφνίδια από τους Αβάρους. Οι Άβαροι απέρριψαν κάθε πρόταση εκεχειρίας και την 6η Αυγούστου κατέλαβαν την Παναγία των Βλαχερνών. Σε συνεργασία με τους Πέρσες ετοιμάζονταν για την τελική επίθεση, ενώ ο Πατριάρχης Σέργιος περιέτρεχε τα τείχη της Πόλης με την εικόνα της Παναγίας της Βλαχερνίτισσας και ενθάρρυνε το λαό στην αντίσταση.

Τη νύχτα εκείνη, φοβερός ανεμοστρόβιλος, που αποδόθηκε σε θεϊκή επέμβαση, δημιούργησε τρικυμία και κατάστρεψε τον εχθρικό στόλο, ενώ οι αμυνόμενοι προξένησαν τεράστιες απώλειες στους Αβάρους και τους Πέρσες, οι οποίοι αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία και να αποχωρήσουν άπρακτοι.

Στις 8 Αυγούστου, η Πόλη είχε σωθεί από τη μεγαλύτερη, ως τότε, απειλή της ιστορίας της. Ο λαός, θέλοντας να πανηγυρίσει τη σωτηρία του, την οποία απέδιδε σε συνδρομή της Θεοτόκου, συγκεντρώθηκε στο Ναό της Παναγίας των Βλαχερνών. Τότε, κατά την παράδοση, όρθιο το πλήθος έψαλλε τον από τότε λεγόμενο «Ακάθιστο Ύμνο», ευχαριστήρια ωδή προς την υπέρμαχο στρατηγό του Βυζαντινού κράτους, την Παναγία, αποδίδοντας τα «νικητήρια» και την ευγνωμοσύνη του «τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ».

Κατά την επικρατέστερη άποψη, δεν ήταν δυνατό να συνετέθη ο ύμνος σε μία νύκτα. Μάλλον είχε συντεθεί νωρίτερα και μάλιστα θεωρείται ότι ψαλλόταν στο συγκεκριμένο ναό, στην αγρυπνία της 15ης Αυγούστου κάθε χρόνου. Απλώς, εκείνη την ημέρα ο ύμνος εψάλη «όρθοστάδην», ενώ αντικαταστάθηκε το ως τότε προοίμιο («Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει»), με το ως σήμερα χρησιμοποιούμενο «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια», το οποίο έδωσε τον δοξολογικό και εγκωμιαστικό τόνο, στον ως τότε διηγηματικό και δογματικό ύμνο.

Σύμφωνα, όμως, με άλλες ιστορικές πηγές, ο Ακάθιστος Ύμνος συνδέεται και με

άλλα παρόμοια γεγονότα, όπως τις πολιορκίες και τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης επί των Αυτοκρατόρων Κωνσταντίνου του Πωγωνάτου (673), Λέοντος του Ισαύρου (717-718) και Μιχαήλ Γ΄ (860).

Δεδομένων των τότε ιστορικών συνθηκών (εικονομαχική έριδα, κλπ.), δεν θεωρείται απίθανο, η Παράδοση να έχει αλλοιώσει την ιστορική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να καθίσταται πολύ δύσκολο να λεχθεί μετά βεβαιότητας ποιο ήταν το ιστορικό περιβάλλον της δημιουργίας του Ύμνου.

Σε όλη τη χειρόγραφη παράδοση, ο ύμνος φέρεται ως ανώνυμος, ενώ ο Συναξαριστής που τον συνδέει με τα γεγονότα του Αυγούστου του 626 δεν αναφέρει ούτε το χρόνο της σύνθεσής του, ούτε τον μελωδό του. Το περιεχόμενό του πάντως απηχεί τις δογματικές θέσεις της Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου, που συνήλθε στην Έφεσο, στη βασιλική της Θεοτόκου, το 431 από τον Αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄.

Σε αυτήν συμμετείχαν 200 επίσκοποι, ανάμεσα στους οποίους ο Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας. Καταδίκασε τις διδαχές του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριου, ο οποίος υπερτόνιζε την ανθρώπινη φύση του Ιησού έναντι της θείας, υποστηρίζοντας ότι η Μαρία γέννησε τον άνθρωπο Ιησού και όχι τον Θεό. Η Σύνοδος διακήρυξε ότι ο Ιησούς είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος, με πλήρη ένωση των δύο φύσεων και απέδωσε επίσημα στην Παρθένο Μαρία τον τίτλο «Θεοτόκος».

Επομένως, η χρονολογία σύγκλησής της, το 431, αποτελεί μία σταθερή ημερομηνία, καθώς είναι σίγουρο ότι ο ύμνος δεν είχε συντεθεί νωρίτερα. Από την άλλη, κάποιοι ερευνητές θεωρούν ότι από το περιεχόμενό του συνάγεται ότι ο ύμνος αναφέρεται σε κοινό εορτασμό του Ευαγγελισμού και των Χριστουγέννων, εορτές οι οποίες χωρίστηκαν κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού (527-565), πράγμα που, αν ισχύει, αφενός σημαίνει ότι ο ύμνος γράφτηκε το αργότερο επί Ιουστινιανού, αφετέρου ενισχύει την άποψη ότι προϋπήρχε των γεγονότων του 626.

Η παράδοση, όμως, αποδίδει τον Ακάθιστο ύμνο στο μεγάλο βυζαντινό υμνογράφο του 6ου αιώνα, Ρωμανό τον Μελωδό. Την άποψη αυτή υποστηρίζουν πολλοί ερευνητές, οι οποίοι θεωρούν ότι οι εκφράσεις του ύμνου, η γενικότερη ποιητική του αρτιότητα και δογματική του πληρότητα δεν μπορούν παρά να οδηγούν στον Ρωμανό.

Ακόμη, σε κώδικα του 13ου αιώνα υπάρχει μεταγενέστερη σημείωση, του 16ου αιώνα, η οποία αναφέρει τον Ρωμανό ως ποιητή του ύμνου. Όμως, η άποψη αυτή αντικρούεται από πολλούς μελετητές, που βρίσκουν στη δομή, στο ύφος και το

περιεχόμενό του πολλά στοιχεία μετά την εποχή του Ρωμανού.

Κατά μία άποψη, ο ύμνος ψάλθηκε καλοκαίρι, στη γιορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, και μάλλον αργότερα μεταφέρθηκε στο Σάββατο της Ε΄ εβδομάδος των νηστειών, ίσως από τους εικονόφιλους μοναχούς του Στουδίου. Έτσι πλησίασε τη γιορτή του Ευαγγελισμού. Είναι, δε, ενδεχόμενο σε αυτή τη μεταφορά, και πάλι για λόγους σχετικούς με την Εικονομαχία, να αλλοιώθηκε και το ιστορικό του Συναξαριστή, και από το 728, που αυτοκράτορας ήταν ο εικονομάχος Λέων Γ΄ Ίσαυρος, να μεταφέρθηκε στο 626, στα χρόνια του Ηρακλείου, ο οποίος πολέμούσε τους Πέρσες για να επανακτήσει τον Τίμιο Σταυρό. Επιπλέον υπάρχουν και άλλες δύο εκδοχές για το πρόσωπο του μελωδού του Ακάθιστου Ύμνου.

Η μία εκδοχή αναφέρει το όνομα του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανού Α΄ (715-730), ο οποίος έζησε τα γεγονότα της θαυμαστής λύτρωσης της Κωνσταντινούπολης από την πολιορκία της από τους Άραβες το 718, επί Αυτοκράτορος Λέοντος του Ισαύρου.

Η εκδοχή αυτή βασίζεται στο γεγονός, ότι μία λατινική μετάφραση του ύμνου, η οποία έγινε γύρω στο 800 από τον επίσκοπο Βενετίας Χριστόφορο, τον αναφέρει ως δημιουργό του ύμνου. Η άλλη εκδοχή που υποστηρίζεται βασίζεται σε μια παλαιά αχρονολόγητη εικόνα του Ευαγγελισμού στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της ονομαστής μονής του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα, όπου εικονίζεται και ένας μοναχός, ο οποίος κρατάει ένα ειλητήριο που γράφει «Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη» (αρχή του α΄ οίκου του Ακάθιστου ύμνου).

Στο κεφάλι του μοναχού αυτού γράφει «ο ἅγιος Κοσμάς». Πρόκειται για τον Κοσμά τον Μελωδό, ο οποίος έζησε και αυτός τα γεγονότα του 718, καθώς απεβίωσε το 752 ή 754. Άλλες, λιγότερο πιθανές απόψεις θεωρούν ως μελωδό του ύμνου τον Πατριάρχη Σέργιο, τον ιερό Φώτιο, τον Απολινάριο τον Αλεξανδρέα, τον Μητροπολίτη Νικομήδειας Γεώργιο Σικελιώτη, τον Γεώργιο Πισίδη, και άλλους, που έζησαν από τον Ζ΄ μέχρι τον Θ΄ αιώνα.

Βέβαιο, είναι πάντως, ότι οι ειρμοί του Κανόνα του Ακάθιστου Ύμνου είναι έργο του Ιωάννου Δαμασκηνού (676-749), ενώ τα τροπάρια του Ιωσήφ Ξένου του Υμνογράφου. Γενικό θέμα του ύμνου είναι ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, ο οποίος πηγάζει από την Αγία Γραφή και τους Πατέρες της Εκκλησίας και περιγράφει τα ιστορικά γεγονότα, αλλά προχωρεί και σε θεολογική και δογματική ανάλυσή τους.

Ο πρώτοι δώδεκα οίκοι του (Α-Μ) αποτελούν το ιστορικό μέρος. Εκεί εξιστορούνται τα γεγονότα από τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου μέχρι την Υπαπαντή, ακολουθώντας τη διήγηση του Ευαγγελιστή Λουκά. Αναφέρεται ο

Ευαγγελισμός (Α, Β, Γ, Δ), η επίσκεψη της εγκύου Παρθένου στην Ελισάβετ (Ε), οι αμφιβολίες του Ιωσήφ (Ζ), η προσκύνηση των ποιμένων (Η) και των Μάγων (Θ, Ι, Κ), η Υπαπαντή (Μ) και η φυγή στην Αίγυπτο (Λ), η οποία είναι η μόνη που έχει ως πηγή το απόκρυφο πρωτευαγγέλιο του Ψευδο-Ματθαίου.

Οι τελευταίοι δώδεκα (Ν-Ω) αποτελούν το θεολογικό ή δογματικό μέρος, στο οποίο ο μελωδός αναλύει τις βαθύτερες θεολογικές και δογματικές προεκτάσεις της Ενανθρώπισης του Κυρίου και το σκοπό της, που είναι η σωτηρία των πιστών.

Ο μελωδός βάζει στο στόμα του αρχαγγέλου, του εμβρύου Προδρόμου, των ποιμένων, των μάγων και των πιστών τα 144 συνολικά «Χαῖρε», τους Χαιρετισμούς προς τη Θεοτόκο, που αποτελούν ποιητικό εμπλουτισμό του χαιρετισμού του Γαβριήλ («Χαῖρε Κεχαριτωμένη»), που αναφέρει ο Ευαγγελιστής Λουκάς (Λουκ. α' 28).

Στα μοναστήρια, αλλά και στη σημερινή ενορία και παλαιότερα κατά τα διάφορα Τυπικά, υπάρχουν και άλλα λειτουργικά πλαίσια για την ψαλμωδία του ύμνου. Η ακολουθία του όρθρου, του εσπερινού, της παννυχίδος ή μιας ιδιόρρυθμης Θεομητορικής Κωνσταντινουπολιτικής ακολουθίας, την πρεσβεία. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, σε ένα ορισμένο σημείο της κοινής ακολουθίας γίνεται μια παρεμβολή. Ψάλλεται ο κανών της Θεοτόκου και ολόκληρο ή τμηματικά το κοντάκιο και οι οίκοι του Ακαθίστου.

Ο Ακάθιστος Ύμνος συνδέθηκε με τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή, προφανώς, εξ αιτίας ενός άλλου καθαρώς λειτουργικού λόγου. Μέσα στην περίοδο της Νηστείας εμπίπτει πάντοτε η μεγάλη γιορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Είναι η μόνη μεγάλη γιορτή, που λόγω του πένθιμου χαρακτήρα της Τεσσαρακοστής, στερείται προεορτίων και μεθεορτίων. Αυτήν ακριβώς την έλλειψη έρχεται να καλύψει η ψαλμωδία του Ακαθίστου, τμηματικά κατά τα απόδειπνα των Παρασκευών και ολόκληρος κατά το Σάββατο της Ε' εβδομάδας.

Το βράδυ της Παρασκευής και το Σάββατο είναι μέρες που μαζί με την Κυριακή είναι οι μόνες μέρες των εβδομάδων των Νηστειών, κατά τις οποίες επιτρέπεται ο γιορτασμός χαρμόσυνων γεγονότων, και στις οποίες, μετατίθενται οι γιορτές της εβδομάδας.

Σύμφωνα με ορισμένα Τυπικά, ο Ακάθιστος Ύμνος ψαλλόταν πέντε μέρες πριν τη γιορτή του Ευαγγελισμού και κατά άλλα τον όρθρο της μέρας της γιορτής.

Κοντάκιο: Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια, ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε. Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοι• Χαῖρε,

Νύμφη ἀνύμφευτε».